

Barizsné Hadházi Edit – Polónyi István

A hazai felnőttképzés jellemzői

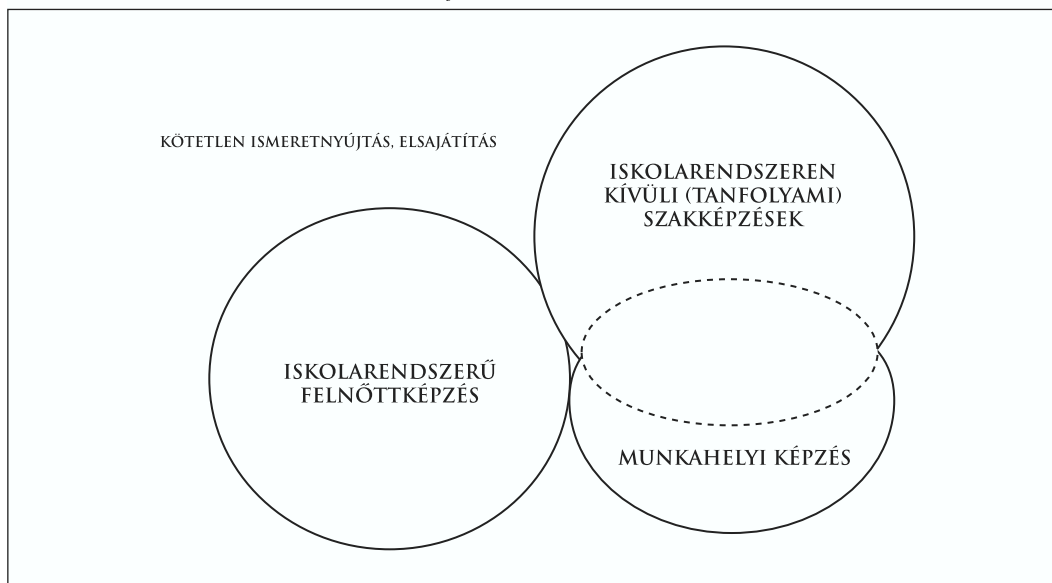
Jelen írás a hazai felnőttképzés legfontosabb jellemzőit tekinti át oktatásgazdasági aspektusból. A szerzők megvizsgálják a felnőttképzés hazai jogszabályi kereteit. Bemutatják a felnőttképzés különböző alrendszereinek – az iskolarendszerű, az iskolarendszeren kívüli, és a munkahelyi képzés – részvételi jellemzőit, nemzetközi összehasonlításban is. Áttekintjük a felnőttképzés célcsoportjait és a képzési aréna szereplőinek motivációit. Megvizsgáljuk a felnőttképzés különböző formáinak hazai ráfordításait, s ezen ráfordítások megoszlását az egyes szereplők között.*

Felnőttoktatás alatt a felnőttnevelés azon területeit értjük, amelyben a nevelés döntően ismeretnyújtáson és ismeretelsajátításon keresztül valósul meg, s amelynek megvalósulási formái az (1) iskolarendszerű (alap-, közép- és felsőfokon folyó) felnőttoktatás, az (2) iskolarendszeren kívüli zárt (tanfolyamszerű) és szabadabb ismeretnyújtás, s végül a (3) kötetlen formájú ismeretnyújtás és elsajátítás (Durkó 1997). Ez utóbbi kettőnek rendkívül fontos – s egyes jelek szerint egyre jelentősebb szerepet játszó – eleme a munkahelyi képzés.

A felnőttképzés hazai jogszabályi keretei

1. ábra

A felnőttképzés elemei

* Ez az írás a hasonló című, T 034249 számú OTKA pályázat (témavezető Dr. Polónyi István) keretében készült tanulmány rövidített változata.

Barizsné Hadházi Edit egyetemi tanársegéd a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karán. E-mail cím: hadhazi@economics.econ.klte.hu

Polónyi István tanszékvezető egyetemi tanár a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karán. E-mail cím: polonyi@economics.econ.klte.hu

A hazai iskolarendszerű felnőttképzés előzményei az általános iskola létrehozásáig nyúlnak vissza, amikor az intézményes oktatás területén megszerveződtek a dolgozók iskolái. A dolgozók iskolái az iskolarendszerű felnőttoktatás intézményei hazánkban. A dolgozók iskoláinak rendszerét 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 11.130/1945. M. E. számú – „az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók” iskolai tanulmányairól szóló – rendelete hozta létre. A dolgozók iskolarendszere létrehozásának az volt a célja, hogy – mint a rendelet írja – „azoknak a hasznos foglalkozási ágakban dolgozó felnőtt férfiakkal és nőkkel a számára, akik – noha megfelelő tehetségük van – iskolai végzettséget önhibájukon kívül nem szerezhettek, középiskolai és középfokú iskolai tanulmányokat folytathassanak.” Azóta feladatai módosultak, ma egyre inkább az iskolarendszer működési zavarainak ellensúlyozását, az esélyek egyenlőségének pótlólagos kiegyenlítését végzi. Lényegében már a 60-as évektől megfigyelhető a felnőtt korú tanulók arányának csökkenése. Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a tanulók közel 2/3-a 20 éven aluli volt (Csoma 1997).

Az 1993. évi, a közoktatásról szóló törvény megfogalmazta a felnőttoktatásra vonatkozó rendelkezéseket is, szabályozta a nem tanköteles-korú tanulók részére szervezhető képzések rendszerét.

A felnőttképzés feltételeinek megteremtésében komoly elmozdulást hozott az ugyancsak 1993-ban megalkotott szakképzésről szóló törvény, illetve a hozzá kapcsolódó végrehajtási rendeletek. A törvény egy rugalmasabb felnőttképzési rendszer kereteit teremtette meg. Eltörölte a korlátozó szabályok egy részét, bárki számára lehetővé tette a szakképzésbe kapcsolódást és a szakmák megszerzésének döntő részét megnyitotta a felnőttek számára. A törvény alapján kiadott Országos Képzési Jegyzék a szakmai és vizsgakövetelményeken keresztül szabályozza az országos képesítések feltételeit. A képzési időt a felnőttek előzetes tapasztalata, gyakorlata alapján a képző intézmények maguk határozzák meg.

Meg kell említeni a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi törvényt is, amely megfogalmazta az állam foglalkoztatáspolitikájának elveit és eszközeit. A foglalkoztatást elősegítő támogatások (munkaerő-piaci eszközök) körébe sorolta többek között a képzések, átképzések támogatását is, amelynek forrása a Foglalkoztatási Alap.

Jelentős mozzanat a hazai felnőttképzés területén a 2001-ben megalkotott törvény¹. E szerint a felnőttképzéssel foglalkozó szervezeteket nyilvántartásba kell venni.² A nyilvántartásban szereplő intézmények kérhetik képzési programjaik akkreditálását. Az intézmények és a felnőttképzési programok akkreditációját a Felnőttképzési Akkreditáló Testület (FAT) végzi. A törvény egyik jelentős vívmánya az állami támogatási keretek megfogalmazása. A felnőttképzést az állam támogatja, – ennek államháztartási forrásai: a) a központi költségvetés, b) a szakképzési hozzájárulásnak a felnőttképzésre elszámolható része, c) a Munkaerő-piaci Alap foglalkoztatási, fejlesztési és képzési alaprészei, d) az adókedvezmények. A kormány külön meghatározott felnőttek körére normatív támogatást folyósíthat akkreditált intézményekben folyó akkreditált OKJ-képzésre.

Felnőttképzés – élethosszig tartó tanulás

A felnőttképzés helyett a 90-es évek közepétől-végétől az élethosszig tartó tanulás (lifelong learning, lifelong education) fogalma nyert teret. Az életen át tartó oktatás/tanulás több és más, mint a hagyományos értelemben tekintett felnőttképzés, ennek célrendszere – leegyszerűsítve – részint a felnövekvő nemzedék iskolázottságának növelését, részint a lakosság képzettségének emelését, továbbá a foglalkoztatottak széleskörű szakmai továbbképzését foglalja magában. Az élethosszig tartó oktatás/tanulás alapvető szervező tényezői az akkreditáció és a kreditálhatóság, tehát az, hogy a

¹ 2001. évi CI törvény.

² Ez nem vonatkozik a felsőoktatási intézményekre, amennyiben azok szerepelnek a felsőoktatási törvényben.

különböző formális és informális úton szerzett ismeretek, képességek, gyakorlati tapasztalatok hogyan építhetők össze kompetenciákká, s ezek hogyan ismertethetők el, hogyan dokumentálhatók a munkapiac számára.

Az élethosszig tartó tanulás szükségességét több okkal szokták magyarázni. Az egyik megközelítés szerint a fejlett gazdaságok és társadalmak alapvetően függenek a tudás, az információ és a gondolatok kezelésétől, ami nélkülözhetlenné teszi polgáraik folyamatos oktatását. A technológiai változások, valamint a tudás és információ növekedésének sebessége indokolja az élethosszig tartó tanulás szükségességét. De a társadalmi kohézió is nélkülözhetlenné teszi az élethosszig tartó tanulást, ugyanis a tudás alapú társadalmakban a tanulás jelentősége egyre nagyobb, s akik a tanulásból kimaradnak - előbb vagy utóbb - társadalmi kirekesztettséget szenvednek el.

A felnövekvő nemzedék egyre nyilvánvalóbban nem tanítható meg mindarra a tudásra, amelyre az embernek élete végéig szüksége van, ugyanis társadalom, a gazdaság, a tudomány, a világ gyors fejlődése az ismeretek állandó megújulását igényli. „Ezzel párhuzamosan maga az oktatás is állandóan változik: a társadalom számos tanulási lehetőséget nyújt az iskolai oktatáson kívül a legkülönbözőbb területeken, míg a hagyományos értelemben vett szakképzettség átadja a helyét a fejlődésre és alkalmazkodásra képes szakértelemnek... Ezért újra kell gondolnunk az iskolai képzés és a továbbképzés közti hagyományos megkülönböztetést. Az olyan továbbképzés, amely valóban alkalmazkodik a modern társadalom igényeihez, már nem képezhet csupán egy adott életkorban lévőket..., és nem tűzhet ki maga elé szigorúan körülhatárolt célokat... A tanulás ideje ma már az egész élet: az ismeretek összekapcsolódnak és gazdagítják egymást. A XXI. század előestéjén az oktatásnak az a feladata, hogy a gyermekkortól kezdve egész életen át segítsen mindenkit abban, hogy dinamikus ismereteket szerezhessen a világról, a többi emberről és saját magáról...” (*Oktatás – rejtett kincs* 1997:82)

A társadalom, gazdaság, tudomány, technológia fejlődésének következtében a termelő ember ismeretei elavulnak, s így egyre nagyobb súllyal jelentkezik a folyamatos továbbképzés szükségessége. Az egész életen át tartó oktatás azonban ennél többet jelent. „Mindenki számára lehetővé teszi, hogy maga irányítsa sorsát abban a világban, ahol a globalizációval járó változások térben és időben egyaránt módosítják az emberi kapcsolatokat. A munkával kapcsolatos, ma még csak a világ egy részében érvényesülő mozgások általánossá válnak majd és életünk átszervezéséhez vezetnek. Az egész életen át tartó oktatás ahhoz nyújt eszközöket mindnyájunk számára, hogy megtaláljuk a munka és a tanulás egyensúlyát, hogy aktív polgárok lehessünk”. (*Oktatás – rejtett kincs* 1997:83)

A felnőttképzés és az élethosszig tartó képzés fogalma között van még egy, talán történelminek, vagy fejlődésnek nevezhető különbség is. Kozma Tamás mutatott rá arra, hogy a felnőttképzés szerepe korábban egyfajta kompenzálás, pótlás volt, – nevezetesen az igazságtalan oktatási rendszerből gazdasági, vagy társadalmi okok miatt kimaradtak számára lehetővé tenni a magasabb szintű végzettség megszerzését. Mint írja „jellegzetesen ilyen szerepe volt Európában még sokáig, különösen Európának azokon a térségein, ahol totalitárius rendszerek jöttek létre a társadalmi igazságosság nevében (a második világháború előtt a fasiszta, a második világháború után pedig a kommunista rendszerekben). Az Egyesült Államok esetében ilyen szerep jutott a felnőttképzésnek részben az 1930-as évek elején – Roosevelttől New Deal-jéhez kapcsolódva – részben pedig az 1960-as években, Johnson Nagy Társadalom programja keretében”. (*Kozma 2000*) Kozma szerint „a felnőttképzésnek ilyen pótló szerepe még ma is van – különösen azokban a társadalmakban, ahol az új bevándorlók aránya magas... Ez a pótló, igazságtévő szerepe a felnőttképzésnek azonban látnivalóan eltöppült, visszaszorult mára... A felnőttképzés e megváltozott szerepét éppen az jellemzi az 1990-es évek végén, hogy benne a felsőfokú végzettségűek aránya dominál. ...A felnőttképzésben mindinkább az iskolázottabb társadalmi csoportok vesznek részt – az iskolázatlanabbak pedig egyre kevésbé. A felnőttképzés nem pótolja, helyettesíti az iskolázottság hiányait, hanem folytatja és

kiegészíti.” (Kozma 2000)

Jelen írásban a felnőttképzés fogalmat használjuk. A hazai gyakorlatban az állami oktatáspolitikai látóterében ugyanis alapvetően ez áll, lényegében összhangban a gazdasági fejlettségünkkel.

Az iskolarendszerű felnőttképzés jellemzői

Az iskolarendszerű felnőttképzés résztvevőinek száma jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt húsz évben. A dolgozók általános iskolájába járók száma rendkívül lecsökkent – ami nyilvánvalóan azzal van összefüggésben, hogy egyre inkább csökken az általános iskolát be nem fejezők száma.

A középiskolába járó felnőttek száma a 80-as évek első felének csökkenése után hosszan stagnált, majd a 90-es évek végén lassan növekedésnek indult.

A felsőoktatásban résztvevő felnőttek száma változott legradikálisabban. A részidős felsőokta-

1. táblázat

Az iskolarendszerű felnőttképzés résztvevőinek létszáma Magyarországon 1950–2001

Év	Részidős általános iskolai képzés (dolgozók általános iskolája)	Részidős középiskolai képzés (dolgozók középiskolája)	Esti, levelező, távoktatási felsőoktatás
1950	49329	12160	5992
1960	99315	85509	15241
1970	21275	113874	26715
1980	21974	130332	37109
1985	15311	84604	35154
1990	12528	68162	25786
1991	12538	66204	23888
1992	11569	70303	25132
1993	9421	76335	30243
1994	7500	81204	38290
1995	5588	75891	50024
1996	4183	74653	56919
1997	3165	78292	80768
1998	3016	84862	111214
1999	3146	88462	128048
2000	2940	92770	143413
2001	2793	97684	156327

Forrás: Oktatási statisztikai évkönyvek

tásban résztvevők száma igen dinamikus módon növekedett, 1995-ben elérte az 50 ezer, 1998-ban közel 100 ezer főt, 2001-ben pedig megközelítette a 160 ezer főt.

Az iskolarendszeren kívüli szakképzés

Az 1993. évi szakképzési törvény által bevezetett Országos Képzési Jegyzék, s a törvényben lehetővé tett iskolarendszeren kívüli szakképzés megteremtette a szakképzés oktatási piacát, amely a rendszerváltást követően kialakult gazdasági és foglalkoztatási helyzetben rendkívül jelentős szerepet játszott a szakképzésben. Az adatok tanúsága szerint az iskolarendszeren kívüli szakképzésben tanulók száma a 90-es évek végén elérte az iskolarendszerű szakképzésben tanulók nagyjából harmadát.

Az iskolarendszeren kívüli szakképzés egyre jelentősebb részt képvisel a szakképzésben, az át- illetve továbbképzések területén. Fontos szerepe van a gazdaság változó szakképzési igényeinek ki-
elégítésében, amely változásokhoz az iskolarendszerű szakképzés csak lassan alkalmazkodik.

A munkahelyi képzés

A felnőttképzés rendkívül fontos eleme a munkahelyi képzés. Több országban ösztönzi és támogatja az állam a munkahelyi képzést, mint a felnőttképzés egyik legfontosabb összetevőjét. A hazai

2. táblázat

Az iskolarendszeren kívüli képzésekre beiratkozottak száma és megoszlása a képzés jellege szerint

	1996	1997	1998	1999	2000
Összes (fő)	104 731	94 007	94 007	132 789	144 342
Ebből	%	%	%	%	%
szakképesítést megalapozó szakmai alapképzés	5,8	1,2	9,3	2,8	3,1
az állam által elismert (OKJ) szakképesítést adó képzés	73,7	87,1	77,6	85,1	82,2
az állam által el nem ismert szakképesítést adó képzés	6,7	3,9	6,6	5,3	6,9
szakmai továbbképzés	3,1	1,9	1,2	1,3	1,3
megváltozott munkaképességűek rehabilitációs képzése		0,5	0,5	284	0,2
elhelyezkedést, vállalkozást segítő képzés		0,2	0,3	1 001	0,7
egyéb képzések	10,7	5,2	4,5	4,9	5,6
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: Az iskolarendszeren kívüli szakképzés statisztikai adatai 1996–2000 FMM Budapest 2002

munkahelyi képzésről alig van átfogó adat, mégis jelentős részvételi arányra lehet következtetni. Elegendő, ha csak olyan munkahelyi képzésekre gondolunk, mint:

- a közigazgatásban dolgozók a 90-es évek elején bevezetett államilag szabályozott kötelező képzési és vizsgarendszere;
- a pedagógusok, az orvosok és a katonák államilag szabályozott továbbképzési rendszere;
- a biztosító és pénzügyintézetek igen széleskörű továbbképzési rendszere;
- egyes nagyvállalatok (pl. MÁV, Magyar Posta stb.) kiépített és szervezett képzési rendszere, de számos versenyszférában működő közép- és nagyvállalat munkahelyi képzési rendszere is ismert;
- a gazdasági és kereskedelmi kamarák (tovább)képzési rendszere.

Ebben az írásban a munkahelyi képzéssel csak annyiban foglalkozunk, hogy röviden bemutassunk egy nemzetközi vizsgálatot, s annak tanulságait³. A 90-es években több nemzetközi kutatás igyekezett feltárni a vállalati emberierőforrás-politikák, erőforrás-stratégiák jellemzőit, s azon belül a képzés szerepét. Ilyen vizsgálat volt a Price Waterhouse Cranfield kutatása⁴. A kutatás arra mutatott rá, hogy a vállalatok humánerőforrás-politikájában a képzés és átképzés meghatározó szerepet játszik.

Lényegében valamennyi vizsgált országban növelték a vállalatok a képzésre fordított kiadásokat. A kifizetett bérek és fizetések arányában vizsgálva a képzésre fordított kiadásokat, a svéd és francia vállalatok 4%-ot, a többi országban 2%-ot költöttek arra, de igen sok vállalat nem tudta pontosan a ráfordítások volumenét meghatározni.

³ A kutatásnak – amelynek keretében jelen tanulmány is készült – fontos része a vállalati képzések vizsgálata, annak tapasztalatait azonban más tanulmányokban foglaljuk össze.

A képzésre fordított napok számát vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a fizikai és az ügyviteli alkalmazottaknál az meghatározóan évi öt nap alatt van, a menedzserek és a szakmai személyzet esetében pedig az estek több mint felében öt nap alatt, de az esetek több mint egy harmadában 5 és 10

3. táblázat

A képzésre fordított kiadások aránya

	Latin	Közép	Északi	Franciaország
Kevesebb, mint 1%	50	34	32	3
1 és 2% között	26	29	26	22
Több, mint 2%	24	38	38	75

Latin: Spanyolország, Olaszország; Közép: Nagy-Britannia, Hollandia, Németország, Svájc; Északi: Dánia, Norvégia, Svédország
A táblázatban külön oszlopban tüntették fel Franciaországot, mert ott törvény kötelezi a vállalatokat, hogy bér- és fizetésállományuk 1,2%-át képzésre fordítsák.

Forrás: Fillela, (1993): *Is There a Latin Modell in the Management of Human Resources?* In: Hegewisch, A. – Brewster (1993): *European Developments in Human Resource Management*, Kogan Page, London, 65.o.

nap között van. (10 napnál többet ez utóbbi alkalmazotti kategóriában csak a vállalatok kevesebb mint 10%-a biztosít, a fizikai és ügyviteli alkalmazottaknál pedig csak néhány százalék)⁵.

A képzésre fordított napok számát illetően is viszonylag jelentős különbségeket tapasztalhatunk

4. táblázat

A képzési napok átlagos száma

	Latin	Közép	Északi	Franciaország
Menedzserek				
Kevesebb, mint 3 nap	23	25	20	22
3 és 5 nap között	21	37	32	37
5 napnál több	57	38	48	42
Szakmai személyzet				
Kevesebb, mint 3 nap	23	37	22	29
3 és 5 nap között	19	32	31	35
5 napnál több	58	31	45	37
Ügyviteli/Fizikai alkalmazottak				
Kevesebb, mint 3 nap	42	62	62	50
3 és 5 nap között	25	24	24	25
5 napnál több	31	14	12	26

Forrás: Fillela, J. (1993): *Is There a Latin Modell in the Management of Human Resources?* In: Hegewisch, A.–Brewster, C. (1993): *European Developments in Human Resource Management*, Kogan Page, London, 66. o.

az egyes országcsoportok között.

Összességében tehát a képzés szerepének növekedését lehet megállapítani, – bár a kutatást végzők sem a képzésre fordított összegek nagyságával, sem a képzési napok számával nem voltak elégedettek.

⁴ A Price Waterhouse Cranfield kutatást 1989-ben indították el azzal a céllal, hogy pontos képet kapjanak az európai embererőforrás-politikákról és -trendekről. A projekt első évében, 1990-ben a kutatás öt országra terjedt ki: Franciaországra, Németországra, Nagy-Britanniára, Svédországra és Spanyolországra. A második évben további öt országgal egészült ki a felmérés: Dániával, Olaszországgal, Hollandiával, Norvégiával és Svájjal. A kutatásnak két alapvető célja volt: (1) vizsgálni az egységesülő európai piac hatását az emberi erőforragszolgáltatás európai gyakorlatára, (2) a személyügyi gyakorlat különbségeinek feltárása. A kutatás során a 200 fő alatti alkalmazotti létszámmal működő vállalatokat nem kérdezték meg, mivel elsősorban a formális személyzeti politikára kívántak összpontosítani, amellyel az ilyen kis méretű vállalatok többsége nem rendelkezik. A kutatás során majdnem 35000 kérdőívet postáztak, s több mint 6300 kérdőív érkezett vissza a kutatás második évére, amelyek közül 5449 volt használható. (Holden-Livian 1993:101-116)

A felnőttképzés részvételi jellemzői a fejlett országokban

A felnőttképzés részvételi jellemzőit tekintve a fejlett országokban igen jelentős különbségeket találunk, a viszonylag alacsonytól a közel 60%-os részvételig (Finnország).

Ha korcsoportonként megvizsgáljuk a részvételi arányokat a formális és a felnőttképzésben, azt állapíthatjuk meg, hogy a részvételi arány tekintetében a felnőttképzés a 19–21 éves korosztály esetében kezdi átvenni az iskolarendszerű képzés szerepét. A legmagasabb részvételi jellemzőjű országokban – Finnországban és Dániában – 50 éves korig a népesség több mint 60%-át képzési ak-

5. táblázat

Részvételi arányok a felnőttképzésben az OECD-országokban (2000)

	Teljes részvételi hányad (16–65 évesek közül)
Finnország	56,8
Dánia	55,7
Svédország	52,5
Norvégia	47,9
Új-Zéland	47,5
Egyesült Királyság	43,9
Svájc	41,8
USA	39,7
Ausztrália	38,8
Kanada	37,7
Hollandia	37,4
Csehország	25,5
Írország	24,3
Belgium (Fl)	21,2
Magyarország	19,3
Portugália	14,2
Lengyelország	13,9

A tábla oszlopának pontos megnevezése: Teljes részvételi hányad 16-65 évesek közül = Total participation rate: Full time students aged 16-24 and people who obtained less than 6 hours of training are excluded

Forrás: Education Policy Analysis 2001 OECD Paris 2001 147. old

tivitás jellemzi. De ha a vizsgált 20 fejlett ország átlagát vizsgáljuk, akkor is azt látjuk, hogy a népesség 50 éves koráig a részvétel meghaladja az egyharmados arányt. A hazai részvétel ettől elmarad, – nálunk a legmagasabb részvétel a 19–21 éveseknél tapasztalható (valamivel több, mint 30%), ami azután korcsoportról korcsoportra csökken, s 40 éves kor után 20% alá esik.

A nemzetközi összehasonlítás tehát a hazai felnőttképzési részvétel viszonylag jelentős lemaradásáról tanúskodik.

De lehet-e a felnőttképzés területén kívánatos szinteket meghatározni? Az OECD 1996-os jelentése – az életen át tartó tanúlással összefüggésben – a következő részvételi arány célkitűzésekre tesz

⁵ Hozzá kell tenni, hogy egyes országok kiugranak ezen adatok közül. Így pl. Spanyolországban jelentősebb arányt képviselnek a képzésre 10 napot biztosító vállalatok.

A hazai felnőttképzés jellemzői

43

6. táblázat

Részvételi arányok a formális és a felnőttképzésben az OECD-országokban 1998

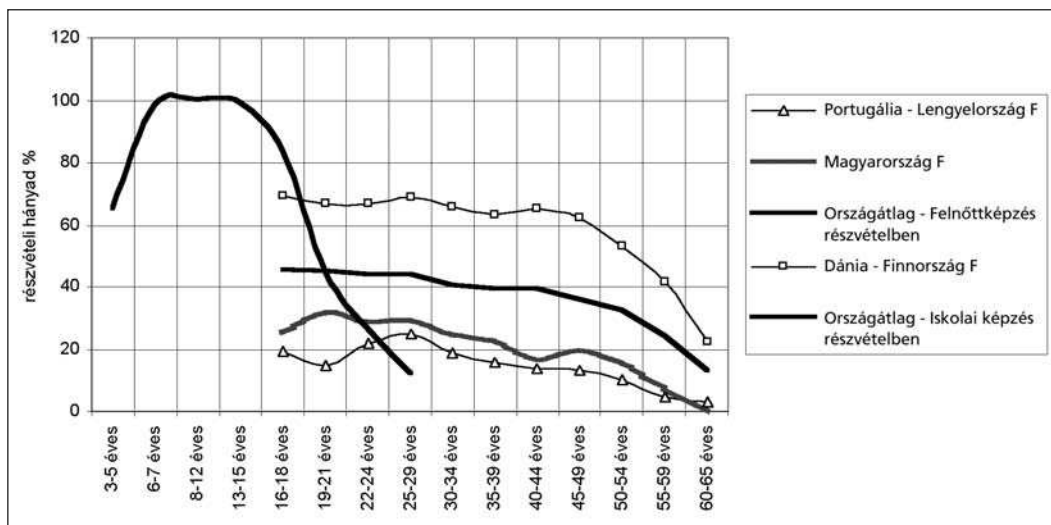
Korév-csoportok	Részvétel a formális oktatásban								Részvétel a felnőttképzésben							
	3-5	6-7	8-12	13-15	16-18	19-21	22-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-65	
Lengyelország	30,	100,1	97,9	96,7	85,1	46,5	24,8	7,2								
					16,1	14,0	18,7	21,6	15,5	17,8	16,9	17,1	9,5	5,2	0,5	
Magyarország	84,8	99,9	100,5	97,0	81,6	35,5	15,9	6,1								
					25,4	31,8	28,7	29,4	24,6	22,8	16,9	19,5	15,5	7,7	0,0	
Csehország	71,9	100,0	100,0	99,9	81,8	26,9	17,3	5,8								
					32,2	25,5	30,0	31,6	33,6	27,7	30,8	33,2	26,8	17,1	5,1	
Írország	52,8	100,4	99,7	100,9	82,1	41,9	14,6	6,6								
					37,1	36,7	33,1	30,3	26,4	28,4	22,3	19,5	19,6	12,6	5,4	
Portugália	61,6	108,0	111,8	104,2	78,3	42,0	23,3	9,6								
					22,2	15,6	24,9	28,4	22,3	13,6	10,2	9,7	10,6	4,2	5,1	
Belgium	98,0	96,7	96,0	95,8	89,2	55,2	22,3	7,8								
					0,0	18,3	26,3	25,9	24,6	22,4	22,1	23,1	22,7	16,5	9,2	
Németország	77,4	96,1	99,2	99,6	91,8	50,6	29,1	12,3								
					8,0	23,9	22,5	20,3	23,4	22,7	21,2	19,9	15,7	14,0	3,7	
Svájc	39,4	100,0	100,2	99,1	86,3	43,5	22,1	10,1								
					33,9	61,0	50,3	55,7	47,2	42,7	46,8	41,9	35,8	29,5	22,0	
Ausztrália	50,1	100,2	99,5	98,8	83,8	50,6	28,6	18,9								
					76,7	63,3	44,8	43,0	41,5	39,4	41,3	33,9	29,7	24,7	14,1	
Kanada	44,0	96,8	98,3	100,4	80,6	41,3	24,1	9,8								
					78,4	63,2	51,0	48,7	40,6	40,3	43,6	29,8	34,0	27,1	10,1	
USA	58,9	102,6	101,3	101,5	74,8	42,8	25,5	11,6								
					44,7	47,8	49,9	46,6	45,0	44,6	47,4	45,6	42,5	34,3	19,5	
Egyesült Királyság	81,7	99,1	98,8	99,2	66,3	40,7	18,8	11,8								
					71,4	53,6	57,3	55,8	51,9	51,1	56,6	47,2	35,1	29,6	16,3	
Svédország	66,4	95,9	101,0	99,1	97,1	42,2	36,8	22,5								
					54,3	43,6	45,9	56,1	55,3	59,5	62,9	57,1	58,8	48,0	25,4	
Új-Zéland	93,2	101,7	99,0	96,6	72,1	42,4	21,5	12,2								
					79,4	66,6	61,5	55,3	50,3	51,7	49,7	44,4	46,0	36,2	18,5	
Hollandia	66,0	99,3	99,3	99,4	88,5	57,7	29,0	9,4								
					41,2	42,2	57,1	49,4	43,3	42,8	38,7	34,6	29,2	18,0	16,4	
Norvégia	73,3	99,4	99,2	99,6	92,0	49,3	35,9	15,3								
					58,4	69,4	54,1	55,5	54,6	53,0	55,5	50,5	45,3	33,1	18,8	
Dánia	84,4	97,1	99,7	98,8	82,8	45,4	36,3	18,9								
					66,1	65,9	62,9	66,9	61,3	59,2	67,5	63,4	52,5	41,5	24,1	
Finnország	37,7	84,1	99,6	99,9	89,1	45,9	43,5	21,3								
					72,7	67,8	70,9	71,1	70,5	67,6	63,4	61,1	53,9	41,8	20,2	
Országátlag	65,1	98,8	100,1	99,2	83,5	44,5	26,1	12,1								
					45,5	45,0	43,9	44,0	40,7	39,3	39,7	36,2	32,4	24,5	13,0	

Az egyes oszlopok pontos megnevezése: Részvétel a formális oktatásban = Enrolment in formal education
Részvétel a felnőttképzésben = Participation in adult education and training

Forrás: Education at a Glance 2000 OECD Paris

2. ábra

Az OECD-országok felnőttképzési részvételi arányainak átlaga 1998

javaslatot (*Synthesis... 1998*):

- a 18 éves korosztály 90%-a fejezze be középiskolai tanulmányait vagy az ezzel egyenértékű szakmunkásképzést (ISCED 3. szint);
- a 30 éves korosztály 25%-a fejezze be nem egyetemi harmadik szintű (posztsekunder) tanulmányait;
- a 30 éves korosztály 30%-a végezzen el egy rövid, nem egyetemi szintű felsőoktatási programot⁶;
- a 30 éves korosztály 13%-a végezzen el egy hosszú, egyetemi szintű programot.
- az alacsony végzettséggel rendelkező felnőttek (az ISCED 2. szintjének megfelelő vagy ez alatti oktatási szint) 20%-a vegyen részt minden évben alapozó felnőttoktatásban;
- a tartósan munka nélkül lévők 100%-a vegyen részt átképző programokban minden évben;
- a foglalkoztatottak 40%-a vegyen részt a munkájához kapcsolódó képzésben minden évben.

Az ajánlás alapján is nyilvánvaló, hogy a felnőttképzés (oktatáspolitikailag) kívánatos részvételi arányait célcsoportonként lehet megközelíteni.

A hazai felnőttképzési résztvevők legjelentősebb célcsoportjai

A felnőttképzésben résztvevők között igen heterogén csoportok különböztethetők meg, ami a finanszírozás módszere szempontjából is eltérő közelítéseket indokol. Az alábbi csoportok megkülönböztetése látszik indokoltnak:

1. Hátrányos helyzetű csoportok:

- 1.1. munkanélküliek⁷ képzési, átképzési, továbbképzési célú oktatása;
- 1.2. munkanélküliségtől veszélyeztetettek (alacsony iskolázottságúak, elavult szakmai képzettséggel rendelkezők, idősebb kori munkanélküliségtől veszélyeztetettek, szociálisan kiszolgáltatott helyzetben lévők, romák stb.)⁸ képzési, átképzési, továbbképzési célú

⁶ Itt még a korábbi ISCED értelmezésről van szó.

- oktatása;
- 1.3. ideiglenesen inaktívak (gyesen, gyeden lévők, katonai, ill. polgári szolgálatukat töltők)⁹ képzési, továbbképzési, ismeretfelújítási célú oktatása;
 - 1.4. szabadságvesztés büntetésüket töltők¹⁰ képzési, átképzési, továbbképzési célú oktatása;
 - 1.5. rehabilitálandók (rokkantak, egészségügyileg károsodottak, szenvedélybetegek)¹¹ képzési, átképzési, továbbképzési célú oktatása;
 - 1.6. szociálisan nehéz helyzetű, munkaképes korú inaktívak¹² foglalkoztatási célú képzése.

Ez a csoport mintegy 3,5 millió embert foglal magában, akik potenciálisan munkaképesek, azonban közülük ténylegesen foglalkoztatott csupán mintegy 1200 efő. Ez a csoport iskolázottságát tekintve nagyobb részben alacsony iskolázottsággal, befejezetlen, vagy befejezett általános iskolai, illetve szakiskolai, vagy szakmunkás végzettséggel rendelkezőkből áll. Ezen csoport fiatalabb tagjai számára egyik legcélszerűbb képzési program a második esély program lenne, amelyek célja az általános iskolai végzettség befejezése, illetve az érettségi vagy szakképzettség megszerzésének biztosítása. Az idősebbek számára felzárkóztató és szakképzést, átképzést biztosító programok szükségesek. Ezek mellett azonban – jóval kisebb részben (első sorban az 1.3 pontbeliek között) – találunk olyan egyéneket is, akik alapvetően csak ismeretfelújításra szorulnak.

Fontos a részvételi arányokat is hangsúlyozni. A fenti csoportból célszerű lenne a munkanélküliek teljes körét bevonni a képzési programokba. Hasonlóan a szabadságvesztésüket töltők esetében ugyancsak célszerű lenne a 100%-os részvétel elérése. Tegyük hozzá, hogy az OECD-országokban – az OECD 100%-ra vonatkozó ajánlása ellenére – a munkanélküliek részvételi aránya 46% (Svédország) és 8% (Lengyelország) közé esett a 90-es évek közepén. Ugyanakkor az Európai Unió 1999. évi foglalkoztatási irányelvei azt fogalmazták meg, hogy „a képzésben vagy más hasonló programokban résztvevő munkanélküliek számának bővítésére az egyes tagállamok – kiinduló helyzetüktől függően – célul tűzik ki, hogy fokozatosan elérjék a három legsikeresebb tagállam átlagos mutatóját, de legalább a munkanélküliek 20%-át” (Laky-Kozmáné 1999:152). Magyarországon a képzésben résztvevő munkanélküliek száma a 90-es években 66-88 ezer fő között mozgott évente, s ez a munkanélküliek 13–18%-át tette ki. (Laky-Kozmáné 1999 és 2000)

A foglalkoztatottak esetében a részvételi arány az OECD-országokban 60% (Egyesült Királyság) és 21% (Lengyelország) közé esett. Ez az arány nálunk igen alacsony szinten alakult, gyakorlatilag nem érte el a 10%-ot sem.

A munkanélküliségtől veszélyeztetettek, valamint a rehabilitálandók esetében fontos lenne egy viszonylag magas részvételi hányad biztosítása, ilyen lehetne például egy olyan célkitűzés, amely alapján – hosszabb távon – ezen csoport legalább 40%-át évente képzésbe vonnák. Az ideiglenes inaktívknál is célszerű lenne egy 25%-os, a potenciális munkaképes korúak esetében pedig egy egyharmados képzésbe vonás.

A fentiek tehát összességében évente mintegy 1,3 millió ember képzésbe vonását jelentenék a hátrányos helyzetű csoportokból.

2. A foglalkoztatottak csoportjai

⁷ A munkanélküliek száma mintegy 3–400 ezer fő körül alakult a 90-es évek második felében. A 2000-es évek elején pedig 230–250 ezer fő volt.

⁸ A gazdaságilag aktív népességből mintegy 800 efő rendelkezik befejezett, vagy befejezetlen általános iskolai végzettséggel. Nem járunk messze az igazságtól tehát, ha a munkanélküliségtől veszélyeztetett csoportot kb. 1 millió főre becsüljük.

⁹ Ez a csoport mintegy 300 ezer főre becsülhető – (a 90-es évek végén a gyermekgondozáson – gyed, gyese, gyet – lévők száma mintegy 290 efő, amihez hozzászámítható a katonai szolgálaton, a polgári szolgálaton lévők száma).

¹⁰ Büntetés-végrehajtási intézetben lévők száma kb. 15 efő körül alakult a 90-es évek végén.

¹¹ Az 54 évnél fiatalabb rokkantsági nyugdíjban részesülők száma mintegy 300 efő. A kezelésben részesült drogfogyasztók száma 1998-ban mintegy 6,5 efő volt, a nyilvántartott alkoholisták száma mintegy 50 efő.

¹² Az inaktív munkaképes korú férfiak száma mintegy 600 efő, a nőké pedig 800 efő körül alakult a 90-es évek második felében

A szakmunkás végzettséggel rendelkezők átképzési, továbbképzési célú oktatása;
 Középfokú végzettséggel rendelkezők továbbképzési célú oktatása;
 Felsőfokú végzettséggel rendelkezők továbbképzési célú oktatása.

Ez a csoport, ha levonjuk az előző csoporttal való átfedéseket, összesen mintegy 2,5 millió főre becsülhető. Az OECD ajánlása ezen foglalkoztatottakra az évi 40% körüli képzésbe vonás, ami évente mintegy 1 millió ember oktatását jelenti. Ha 25%-os képzésbe vonással számolunk, akkor ez évente 625 ezer főt jelent.

3. Az inaktívok csoportjai

A gazdaságilag nem aktivizálható népesség közművelődési célú oktatása.

Ez a csoport – ha levonjuk az előző csoporttal való átfedéseket – összesen mintegy 1,3 millió főre becsülhető, akik közül a 25%-os képzésbe vonás évente kb. 300 ezer fő oktatását jelenti.

A fenti áttekintés alapján tehát – és egy hazai középtávú fejlesztés kapcsán – mindösszesen évente mintegy 2,6 millió ember oktatásba vonásával lehetne reálisan számolni.

A felnőttképzés szereplőinek motivációi

A résztvevő egyének motivációja viszonylag egyértelmű. A képzés növeli termelékenységüket, s ennek nyomán emelkedik bérük, továbbá a képzés növeli a munkanélküliségtől való védeltségüket is, s e két tényező együttes eredményeként növekszik az egyén várható életkeresete. Ha az egyén a várható életkeresetének jelenértékét egybe veti a képzési költségek jelenértékével, s az egybevetés eredménye az egyén által méltányolt nagyságú megtérülési ráta, akkor vállalkozik a képzésre¹⁷.

Az oktatás-gazdaságtani szakirodalomból (*Becker 1975; Varga 1998*) közismertek a munkáltatók magatartásának motivációi is. A munkáltatóknak a munkavállalóik oktatásával kapcsolatos magatartása különbözik attól függően, hogy általános¹⁸ vagy speciális¹⁹ képzésről van-e szó. Az általános képzést a munkáltató csak akkor „támogatja” (azaz túri meg), ha a képzés költségeit²⁰ nem ő fizeti. A képzésben résztvevők viszont hajlandók megfizetni a képzés költségeit, mivel az növeli jövőbeli keresetüket. Speciális képzés esetében viszont a munkáltató mind az oktatási költségeknek, mind annak hasznainak egy részét megosztja a munkavállalóval²¹.

Összességében tehát a munkáltatók költségvállalási hajlandósága meglehetősen korlátozott, olyannyira, hogy általános jellegű képzés esetében nem hajlandók a képzés költségeit viselni, és a speciális képzések esetében is csak részben hajlandók arra. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a felnőttképzés munkaadói terhei akadályt jelenthetnek a képzés fejlesztésében.

Az állam motivációit is érdemes röviden áttekinteni. Az állam oktatási szerepvállalására legfontosabb érvként azt szokták felhozni²², hogy az oktatás kvázi közjószág, externális²³ hozamokkal jár. Ezen kívül számos egyéb indok is felmerült így az, hogy az oktatási piac tökéletlen, az oktatást igénybevevők rendelkezésre álló információi tökéletlenek. Ugyancsak az állam oktatási szerepvállalása mellett felhozott érv, hogy a társadalomnak lehetnek preferenciái a kívánatos jövedelemelosztásról, (pl. az esélyegyenlőség biztosítása végett).

A következő fontosabb externális hozamokat szokták az oktatáshoz kapcsolni – amelyek indokolhatják az állami szerepvállalást (*Varga 1998*):

- Az embereknek – illetve a munkaerőnek – megnő a technikai változásokhoz való alkalmazkodóképessége²⁴.

¹⁷ Itt természetesen nem vesszük ismétlen számba az előző pontban már figyelembe vett létszámokat.

¹⁸ A szakmunkás végzettségű foglalkoztatottak száma közel 1,1 millió fő.

¹⁹ A középfokú végzettséggel rendelkező foglalkoztatottak száma több mint 1,1 millió fő.

²⁰ A felsőfokú végzettséggel rendelkező foglalkoztatottak száma közel 600 efd.

²¹ Érdemes megemlíteni, hogy az általánosan elfogadott megközelítés szerint az emberitöke-befektetés során az egyén nem egyszerűen profitmaximalizálásra törekszik, hanem, hozammaximalizálás - azaz pénzbeli és nem pénzbeli hasznának maximalizálása - a célja. Lásd erről pl. *Varga Júlia (1998)*

- Az oktatás következtében a demokratikus intézmények hatékonyan működtethetők²⁵.
- Alacsonyabb szociális, munkanélküliséget kompenzáló és egészségügyi kiadások.
- Alacsonyabb a bűnözés, amely csökkenti a bűnüldözési és a büntetés-végrehajtási rendszer költségeit
- Közösségre előállított közszolgáltatások növekedése²⁶.
- Kevesebb tökéletlenség a tőkepiacon²⁷.

A fenti motivációk éppúgy azonosíthatók központi kormányzati, mint helyi kormányzati érdekeltségként. Tegyük hozzá a fentiekhez Friedman egy további gondolatát: „A »külső környezeti hatáson« alapuló kvalitatív érvelés természetesen nem határozza meg, hogy melyik fajta iskoláztatást és milyen mértékben kellene támogatni. A társadalmi haszon feltehetőleg a legalsó szintű képzésnél a legnagyobb, ahol a tananyag tartalmilag a legegységesebb, és a képzés szintjének növekedésével folyamatosan csökken. De még ez a megállapítás sem általános érvényű. Sok állam jóval előbb támogatta az egyetemeket, mint az általános iskolákat. Hogy az oktatás melyik formája nyújtja a legfontosabb társadalmi előnyöket, és hogy a közösség korlátozott anyagi forrásaiból mennyit költsön ezen intézmények támogatására, azt minden közösségnek magának kell eldöntenie, és az elfogadott politikai csatornákon keresztül kifejezésre juttatnia” (Friedman 1996:97)

Az iskolarendszerű felnőttképzés államháztartási ráfordításai

Az iskolarendszerű felnőttképzés finanszírozása lényegében megegyezik a felnövekvő nemzedék iskolai képzésének finanszírozásával.

A közoktatási intézmények költségvetésének forrásai a következők:

- a fenntartótól kapott támogatás, amelynek forrásai:
 - az állami költségvetés által nyújtott normatív támogatás. A normatív támogatás fenntartótól

¹⁸ Általános a képzés, ha az a résztvevők termelékenységét oly módon növeli, hogy az nemcsak a képzést nyújtó vállalatnál érvényesül, hanem más vállalatoknál is.

¹⁹ Speciális a képzés, ha az általa elérhető termelékenység növekedés csak az oktatást biztosító vállalatnál érvényesül.

²⁰ A költségekbe beleértve a kieső termelés, vagy a helyettesítés költségét is.

²¹ Speciális képzés esetében a munkáltatónak kellene a teljes képzési költséget fizetni. Azonban ha ő fizet minden oktatási költséget, akkor ráfizetne a munkavállaló esetleges munkahely-változtatása esetében. Ezért a munkáltató akkor jár el ésszerűen, ha mind az oktatási költségeknek, mind annak hasznainak egy részét megosztja a munkavállalóval. Tehát hajlandó a képzési költségek egy részét viselni, de nem hajlandó a termelékenység-növelésnek megfelelő teljes béremelésre.

²² Magyarul lásd: Varga J. (1998) *Im*, továbbá: Semjén András (1997.) ill. Polónyi (2002).

²³ Ha egy gazdasági döntés következményei olyan egyének helyzetét javítják, vagy rontják, kik a döntésben nem vettek részt, akkor a döntésnek externális hatása volt. Vannak olyan vegyes közjóságok, amelyek részben magán, részben pedig kollektív természetűek, – azaz ha a haszon egy része osztható, másik része pedig oszthatatlan. Az oktatás is ilyen, mivel az oktatási beruházás egy része a résztvevő egyéné, – s így magánjóság. De e mellett az oktatás externális haszonnal is jár, melyet a társadalom minden tagja, vagy egy része élvez, – (mivel előnyt jelent számukra, hogy vannak jól képzett emberek).

²⁴ Lásd erről: Th. W. Schultz (1983.) *A hazai közvélemény is az oktatásnak általában ezt a tulajdonságát emeli ki, amikor az oktatás állami finanszírozásáról van szó.*

²⁵ M. Friedman (1996) a jobb szociális, társadalmi és politikai vezetést említi, de ide szokták említeni azt is, hogy az emberek képesek kitölteni az adóbevallásukat.

²⁶ Azokban a csoportokban, ahol nagyobb a magasabban iskolázottak, képzetebbek aránya, ott gyakoribb az önkéntes szolgáltatások nyújtása (öreggondozás, családi segítségnyújtás, stb.).

²⁷ M. Friedman megállapítja, hogy „...tetemes bizonyíték van arra, hogy az oktatásba fektetett tőke hozama sokkal magasabb, mint a fizikai tárgyakba fektetett tőkéé. A különbség arra mutat, hogy jelenleg nem fektetnek elegendő mennyiségű tőkét az emberekbe. Az emberi tőkébe való befektetésnek ez a hiánya feltehetőleg a tőkepiac hiányosságát tükrözi. Az emberekbe történő befektetést azonban nem lehet ugyanazokkal a feltételekkel vagy ugyanolyan könnyedén finanszírozni, mint a fizikai tőkébe történő befektetéseket. Könnyű belátni, hogy miért. Ha fizikai tőkébe történő beruházásra kölcsönöznek egy összeget, akkor a kölcsönadó azáltal szerezhet kölcsöne számára némi biztonságot, hogy jelzálogot jegyeztet be a tulajdonra, vagy egy bizonyos követelési jogot magának tart fenn a vagyontárgyon és adott esetben számíthat rá, hogy befektetésének legalább egy részét a vagyontárgy értékesítésével visszaszerzi. Viszont egy ember keresőképességének megnövelésére adott hasonló kölcsön esetén nyilvánvalóan semmilyen hasonló biztosíték nem szerezhető. Egy nem rabszolgatartó társadalomban a befektetést megtestesítő embert nem lehet sem eladni, sem megvásárolni.” (Friedman 1996: 111)

függetlenül egységes – de oktatási szintenként differenciált – egy tanulóra jutó központi költségvetési hozzájárulás. (Tegyük hozzá, hogy a normatíva vertikális és szakmai tagoltsága az elmúlt évtizedben néhány esetben változott²⁸)

- az állami költségvetésből származó címzett és céltámogatás: az iskolafenntartóknak meghatározott beruházásra, fejlesztési vagy külön feladatra, speciális támogatásra nyújtott támogatások.
- a fenntartó saját hozzájárulása²⁹.
 - elkülönített állami alapoktól kapott támogatás,
 - egyéb támogatások³⁰,
 - a tanuló által igénybe vett szolgáltatások díja³¹,
 - az intézmény más saját bevételei

A központi források (a és b) aránya a kilencvenes évek közepén (1995-ben) volt a legalacsonyabb, amikor a közoktatás költségeinek valamivel több mint 50%-át fedezte, – ez a részarány a 2000-es évek elejére közel 80%-ra emelkedett. (Ez annak is a következménye, hogy a törvénybe beépült egy garanciális szabály, amely az állam magas támogatási arányát biztosítja)³².

Az alap- és középfokú felnőttképzés finanszírozása megegyezik a fentiekben vázoltakkal, tehát a fenntartók normatív, azaz egy tanulóra vetítve megadott központi támogatást kapnak. Ugyanakkor a felnőttképzési tanulólétszám (illetve a normatíva felnőttképzésre vonatkozó összegének) figyelembe vétele többször változott 1992 óta. 1992 és 1995 között az esti és levelező képzés normatívája a nappali tagozatos képzés egyharmada volt. 1996-ban az általános iskolai esti, levelező oktatásban részt vevők után az alpnormatíva 40%-a, gimnáziumi, szakközépiskolai esti levelező oktatásban pedig 35%-a volt. 1997 és 1999 között az esti oktatás munkarendje szerint tanulót kettővel, a levelező vagy más sajátos munkarend szerint oktatott tanulók számát öttel elosztva kellett figyelembe venni. 2000 óta pedig a felnőttoktatásban esti oktatás munkarendje szerint tanulók számát kettővel, a levelező oktatás munkarendje szerint ötten elosztva; a más munkarend szerint oktatott tanulók létszámát a normatív állami hozzájárulás meghatározásakor nem lehet figyelembe venni.

Az iskolarendszerű felnőttképzés – közoktatási részének – 1991 és 2001 közötti finanszírozási normatíváit az alábbi táblázat foglalja össze.

A finanszírozás szempontjából nem közömbös az iskolarendszerű felnőttképzésben részt vevők iskolatípusonként és képzési formánként való megoszlása. A képzési formák tendenciái vizsgálva látszik, hogy az alapfokú oktatásban az esti, a közép- és felsőfokon pedig inkább a levelező képzés dominál, bár mind-egyik képzési szinten egyre jobban növekszik a levelező (és távoktatási) formák aránya.

A normatívák és a létszámok alapján kiszámítható, hogy az elmúlt időszakban hogyan alakult a központi állami támogatás összege az iskolarendszerű alap- és középfokú felnőttképzésben. A számítás alapján megállapítható, hogy az alap- és középfokú iskolarendszerű felnőttképzés köz-

²⁸ Volt olyan év, amikor évfolyam-csoportonként volt megadva a normatíva: pl. 1-6 ill. 7-8, továbbá 9-10 ill. 11-13 évfolyamokra eltérő normatíva volt, volt olyan, amikor csak az általános és középiskolai normatíva volt megkülönböztetve, s volt olyan, hogy ez utóbbin belül meg volt különböztetve a gimnáziumi és a szakközépiskolai képzés, s volt, amikor nem.

²⁹ Az önkormányzatok esetében ennek forrása az átengedett vagy saját adóbevételek, illetékek, bírságok, gazdálkodási és ingatlanértékesítésből származó bevételek, esetleg más célokra kapott állami támogatás stb., - más fenntartók esetében a fenntartó alapítvány vagy gazdálkodó szervezet stb. saját forrása.

³⁰ Nem a fenntartó alapítványtól, magánszemélytől, gazdálkodó szervtől stb. kapott - a fenti körbe nem tartozó - támogatások.

³¹ Térítési díj kötelezettség (önkormányzati és állami iskolában): a törvényben felsorolt néhány esetben, többek között a második ill. további szakképzés, a második évfolym és második pótló és javítóvizsga, a törvényben fel nem sorolt tanórán kívüli foglalkozások stb. esetében állapítható meg. Mértéke: legfeljebb az egy tanulóra vetített folyó kiadás összege, - szabályairól az iskolaszék vagy a tantestület dönt.

³² A közoktatási törvényt 1996-ban úgy módosították, hogy garanciákat igyekeztek beépíteni a központi támogatás szintjére. „A helyi önkormányzatok részére biztosított mindenkor éves normatív költségvetési hozzájárulások összege nem lehet kevesebb, mint a tárgyév megelőző második évben a helyi önkormányzatok által a közoktatásra fordított teljes kiadások – csökkentve a felhalmozási és tőkejellegű kiadások és az intézmények működési célú bevételei, valamint a központosított előirányzatok összegével - nyolcvan százaléká. A normatív hozzájárulások összegének el kell érniük az előző évi normatív hozzájárulások összegét.” Majd 1999-ben a nyolcvan százalékot kilencvenre emelték.

ponti támogatásának éves összege rendkívül kicsi. Ez az összes állami oktatási kiadásnak (ami a 90-es évek végén a GDP-hez viszonyítva 4,9 és 5,2% között volt) kevesebb, mint század része.

Az állami támogatás mellett a fenntartói (ez esetben ez alapvetően önkormányzati) hozzájárulást is figyelembe kell venni az összes kiadás meghatározásához.

Ez a hozzájárulás az egész közoktatás vonatkozásában határozható meg, csak az iskolarendszerű felnőttképzésre lebontva nem áll rendelkezésre, de közelítő számításként úgy tekinthetjük, hogy az alap- és középfokú iskolarendszerű felnőttképzés és a közoktatás esetében ezek az arányok azonosak.

Ezek alapján az alap és középfokú iskolarendszerű felnőttképzés államháztartási támogatása kiszámítható. Az adatok azt mutatják, hogy az alap- és középfokú iskolarendszerű felnőttképzés államháztartási kiadásai a GDP 0,04–0,05%-a körül voltak a 90-es évek végén, s ez az arány a 90-es évek közepe óta stagnál.

Az iskolarendszerű felnőttképzésnek fontos része a felsőoktatás is. A felsőoktatási felnőttképzés állami ráfordításainak kiszámítása esetében figyelembe kell venni, hogy a felsőoktatási felnőttképzésben tanuló hallgatóknak ma már csak kisebb része államilag finanszírozott.

7. táblázat

Az iskolarendszerű felnőttképzés normatívái 1991–2001

Év	Felnőttképzés	
	Általános iskola (eFu/fő)	Középfokú képzés (gimnázium – szakközépiskola) (eFu/fő)
1991	10,0	14,7-18
1992	12,0	17,0-21
1993	13,7	20,8-22
1994	13,7	20,8-22
1995	13,7	20,8-22
1996	21,6	24,8-25,6
1997	22,0	26,1-26,6 (12)
1998	36,8/14,7	43,0/17,2-44/17,6 (22,5/9)
1999	41,5/16,6	54/21,6-53,3/21,3 (25/10)
2000	52,0/20,8	63,0/25,2 (30/12)
2001	60,2/24,1	71,9/28,7 (33/13,2)
2002	97,7/27,1	80,6/32,2 (37/14,8)

2000-től a gimnáziumi és szakközépiskolai (elméleti) normatíva egyforma.
1997-től zárójelben feltüntetve a szakmai gyakorlat normatívája
1998-tól külön-külön feltüntetve az esti és a levelező képzés normatívája

Forrás: Adott évi költségvetési törvények

Az évente felvehető államilag finanszírozott esti, levelező tagozatos létszám a 90-es évek végén 10 ezer alatt volt. Miközben a részidős felsőoktatási hallgatók száma 1990 óta 7-szeresére növekedett, az államilag finanszírozott létszám a 90-es évek közepének szintjén befagyaszta maradt, majd a 90-es évek második felében csökkenni kezdett, így az összes részidős felsőoktatási hallgató közül ma már 15% alatt van az államilag finanszírozott létszám.

A felsőoktatás egy egyenértékű hallgatójára vetített állami támogatásának összegéből kiszámítható az egy részidős hallgatóra jutó állami támogatás nagysága, majd ezek után meghatározhatóak a fel-

sôoktatásban diplomáért tanuló felnôttek képzésének állami ráfordításai. A kiszámított adatokból azt lehet megállapítani, hogy a felsôoktatásbeli felnôttképzés államháztartási kiadásai a GDP-hez viszonyítva a 90-es évek második felében 0,11% körül stagnáltak, majd a 2000-es években csökkentek, s ma 0,05% körül vannak.

8. táblázat

Az iskolarendszerû felnôttképzés résztvevôinek száma 1991–2002

Év	Általános iskola				Gimnázium				Szakközépiskola				Felsőoktatás		
	Nappali munkarend	Esti munkarend	Levelezô munkarend	Más, sajátos munkarend	Nappali munkarend	Esti munkarend	Levelezô munkarend	Más, sajátos munkarend	Nappali munkarend	Esti munkarend	Levelezô munkarend	Más, sajátos munkarend	Esti tagozat	Levelezô tagozat	Távoktatási tagozat
1991		11004	720			5446	14466			4922	41370		4372	27127	
1992		10267	677			5518	15991			5836	42958		4298	29248	
1993		8312	670			5498	17090			7759	45988		4640	34680	
1994		6124	434			5192	18299			10351	47362		5453	45640	
1995		4800	405			4314	18154			6520	46903		5764	56825	
1996		3708	391			3709	19265			5573	46106		5750	63522	
1997		2569	596			3251	22483			5336	47222		6538	91261	
1998		2519	497			8904	21129			12470	42359		6866	84827	19521
1999		2345	801			14243	18835			16237	39147		7861	94812	25375
2000	2940				37000				55770				10526	99031	33856
2001	126	1953	714	0	908	23885	15087	1327	9779	19849	25865	984	12796	108087	35444
2002	114	2094	483	94	1353	28469	14779	1290	5769	20766	20891	3282	13031	126885	38265

A szakközépiskola adataihoz hozzáadtuk a szakiskola (igen kis számú) adatait is.
Az általános iskola „esti munkarend” című oszlopa az alapismereti és esti képzést együtt tartalmazza.
Az általános iskola „levelezô munkarend” oszlopa a levelezô mellett a munkás-továbbképzési tagozatot is tartalmazza.
A felsôoktatás „levelezô tagozat” oszlopa a szakosító képzésen résztvevôket is tartalmazza.

Forrás: Az OM Statisztikai Fôosztály adatközlése alapján – amiért ezúton mondunk köszönetet Kozma Lukács Judit osztályvezetô asszonynak

Ha összegezzük az iskolarendszerû felnôttképzés államháztartási kiadásait, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy – az abban részt vevôk létszámának intenzív növekedése ellenére – az államháztartás ilyen irányú kiadásai a GDP-hez viszonyítva nagyon jelentôsen csökkentek (és csökkennek ma is) a 90-es évek közepe óta. Az erre fordított összeg ma már az összes állami oktatási kiadásnak (ami a 90-es évek végén a GDP-hez viszonyítva 4,9 és 5,2% között volt) nem éri el az egy ötöved részét. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az iskolarendszerû felnôttképzésbôl az állam egyre inkább kivonulni látszik.

Az iskolarendszeren kívüli szakképzés államháztartási kiadásai

Korábban már láttuk az iskolarendszeren kívüli szakképzés részvételi jellemzőit. Ha a képzés költségviselőit vizsgáljuk meg, azt tapasztaljuk, hogy 2000-ben a résztvevők közel 30 %-ának részvételi díját a munkaügyi központok finanszírozták, valamivel több mint 30 %-át a résztvevők maguk, valamivel több mint 15 %-át a szakképzési hozzájárulásra kötelezett szervezet – azaz valószínűleg a résztvevő munkaadója.

9. táblázat.

A közoktatás forrás-szerkezete

Közoktatási kiadásból	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
- központi támogatás	66,4%	58,5%	57,5%	48,9%	45,2%	59,0%	61,7%	60,9%	63,7%	72,5%	70,7%
- önkormányzati saját forrás	22,3%	34,5%	34,7%	43,8%	44,8%	30,4%	29,0%	30,0%	27,2%	18,7%	21,4%
- intézményi bevétel	11,3%	7,0%	7,8%	7,3%	9,9%	10,7%	9,3%	9,1%	9,1%	8,8%	8,0%

Forrás: saját számítás az Oktatási Évkönyvek, illetve Az oktatás-kutatás költségvetési ráfordításai 1990–2006 OM Gazdasági Helyettes Államtitkár Budapest 2001. május 21. dokumentum adatai alapján

Ha a befizetett részvételi díjak forrásait elemezzük, azt találjuk, hogy közel 40%-ot a munkaügyi központok fizettek, közel 10%-ot pedig költségvetési szervek – tehát a befizetések mintegy fele származik az államháztartástól.

Össességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy 2000-ben az iskolarendszeren kívüli szakképzések forrása mintegy 50%-ban az államháztartás volt. Ez a mintegy 3,9–4,0 milliárd forint a GDP-hez viszonyítva 0,03%-ot tesz ki.

10. táblázat

A felsőoktatási felnőtt hallgatók megoszlása finanszírozás szerint 1991–2002

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Államilag finanszírozott esti, levelező tagozatos hallgató (efő)	23,9	25,1	30,2	38,3	38,5	38,9	40,8	47,2	35,6	28,1	20,0
Költségtérítéssel, levelező és távoktatási hallgató száma (efő)					11,5	18,0	40,0	48,0	64,0	113,4	136,3
Összes esti levelező, távoktatási tagozatos hallgató (efő)	23,9	25,1	30,2	38,3	50,0	56,9	80,8	95,2	99,6	141,5	156,3
Államilag finanszírozott arány (%)	100%	100%	100%	100%	77,0%	68,4%	50,5%	49,6%	35,7%	19,9%	12,8%

Forrás: A 2000-es adat OM statisztika, a többi OM belső tanulmányból, ill. saját becslés alapján

A felnőttképzés egyéni és munkáltatói kiadásai

A felnőttképzés egyéni és munkaadói kiadásairól nincsenek statisztikai adataink, tehát alapvetően becslésekre tudunk támaszkodni.

A felnőttképzés szereplőinek összes ráfordítása

Ha összegezzük a felnőttképzés összes résztvevőjének ráfordításait a GDP arányában, azt állapíthatjuk meg, hogy a felnőttképzés összes ráfordítása valamivel több, mint 1%-ot tesz ki a GDP-hez viszonyítva.

A felnőttképzés kiadásainak valamivel több mint felét az iskolarendszerű felnőttképzési részvétel adja, s több mint egyharmadát a munkahelyi képzés.

Meglepőbb a felnőttképzés forrásainak vizsgálata: a költségek több mint felét ugyanis a munkáltatók viselik, s a résztvevők teherviselése is meghaladja a kiadások egynegyedét. Az államháztartás

11. táblázat

Az iskolarendszerű felnőttképzés államháztartási támogatása 1991–2001

	Alapfokú iskolai felnőttképzés összes államháztartási támogatás		Középfokú iskolai fel- nőttképzés összes államháztartási támogatás		Felsőfokú iskolai felnőttképzés összes államháztartási támogatás		Az összes államháztartási ráfordítás a GDP arányában
	Millió Ft	%	Millió Ft	%	Millió Ft	%	%
1991	167,5	0,007%	1503,9	0,060%	3960,7	0,159%	0,226%
1992	196,4	0,007%	1974,2	0,067%	4514,5	0,154%	0,228%
1993	184,0	0,005%	2348,1	0,066%	5707,8	0,161%	0,232%
1994	135,7	0,003%	2656,8	0,061%	7998,2	0,185%	0,249%
1995	110,3	0,002%	2541,1	0,045%	7024,8	0,125%	0,172%
1996	124,9	0,002%	2670,6	0,039%	7318,2	0,106%	0,147%
1997	96,3	0,001%	3298,5	0,039%	9095,8	0,106%	0,146%
1998	133,0	0,001%	3551,9	0,035%	12003,7	0,118%	0,154%
1999	143,9	0,001%	4106,9	0,039%	11232,4	0,106%	0,146%
2000	157,6	0,001%	5248,5	0,041%	9186,4	0,072%	0,114%
2001	183,6	0,001%	6503,0	0,045%	7039,4	0,049%	0,095%

Forrás: saját számítás

teherviselése viszont alig haladja meg a 10 %-ot.

Összességében a felnőttképzési kiadások elég szerény volumenét állapíthatjuk meg. Azt is fontos észrevenni, hogy a munkaadók tehervállalása viszonylag nagy arányú, az állam(háztartás)i pedig viszonylag alacsony, s mint korábban láttuk, csökkenő.

12. táblázat

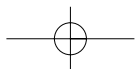
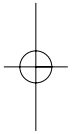
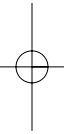
A részvételi díjak összege és megoszlása a befizetők szerint

A részvételi díjak befizetői	1998		1999		2000	
	eFt	%	eFt	%	eFt	%
A szakképzési hozzájárulásra kötelezettek	112 777	5,4	210 024	3,7	833 601	10,7
A költségvetési szervezetek	75 187	3,6	145 650	2,6	621 280	8,0
Munkügyi központok	1 193 427	56,6	2 815 344	50,0	3 093 959	39,7
Nonprofit szervezetek	0	0,0	168 623	3,0	169 416	2,2
A fel nem sorolt, hozzájárulásra nem kötelezettek	250 128	11,9	541 327	9,6	227 193	2,9
A képzésben részt vevők	475 333	22,6	1 752 976	31,1	2 428 967	31,2
Egyéb	0	0,0	0	0,0	414 862	5,3
Összesen	2 106 851	100,0	5 633 944	100,0	7 789 278	100,0

Forrás: Az iskolarendszeren kívüli szakképzés statisztikai adatai 1996–2000 FMM NSZI Budapest 2002

Befejezés helyett

Jelen tanulmány a hazai felnőttképzés helyzetét elemezte, azzal a céllal, hogy megalapozza egy szélesebb körű vizsgálat alapjait. Az elemzés rámutat arra, – az egyébként többé-kevésbé közismert – tényre, hogy a hazai felnőttképzés sok tekintetben elmaradott³³ a fejlett országokhoz viszonyítva. Bemutatta a felsőoktatási aréna szereplőinek néhány sajátosságát, amely a felsőoktatás fejlődése

szempontjából meghatározó. Ezek további vizsgálata annak a kutatásnak a feladata, amelynek indításként a tanulmány született.

Hivatkozások:

Atkinson, G.B.J.(1998): *Újabb fejlemények az oktatás finanszírozásában*, In.: *Oktatásfinanszírozás* (Szerk.: Semjén A.–Lukács P.) Oktatókutató Intézet, Budapest.
Az életen át tartó tanulás finanszírozásának alternatív megközelítései – nemzeti beszámoló (Készítette: Polónyi István) Magyarország – OECD, 1998.
Az iskolarendszeren kívüli szakképzés statisztikai adatai 1996–2000, FMM NSZI, Budapest 2002

Az oktatás-kutatás költségvetési ráfordításai 1990–2006, OM Gazdasági Helyettes Államtitkár, Budapest, 2001. május 21.

Becker, G (1975).: *Human Capital*. The University of Chicago Press, Chicago

Durkó Máttyás (1997): *Felnőttoktatás* In: *Online Pedagógiai Lexikon* /főszerk.: Báthory Zoltán–Falus Iván/, letöltés dátuma: 2002 nov.

Csoma Gyula (1997): *Dolgozók iskolái* In: *Online Pedagógiai Lexikon* /főszerk.: Báthory Zoltán - Falus Iván/, letöltés dátuma: 2002 nov.

Education at a Glance OECD Indicators, 1997. és 1998. OECD, Paris

Education Policy Analysis 2001 OECD Paris 2001

Holden, L.–Livian, Y. (1993): *Does Strategic Training policy exist? Some Evidence from Ten European Countries* In: Hegewisch, A.–Brewster, C. (1993): *European Developments in Human Resource Management*, Kogan Page, London

Fillela, J. (1993): *Is There a Latin Modell in the Management of Human Resources?* In: Hegewisch, A.–Brewster, C. (1993): *European Developments in Human Resource Management*, Kogan Page, London

Finding the resources for lifelong learning: Progress, problems and prospects synthesis of contry reports. Alternative approaches for financing lifelong learning. OECD Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs Education Committee 2000 febr. 7.

Friedman, M. (1986): *Kapitalizmus és szabadság*, Akadémia Kiadó, Budapest, MET Publishing Corp., Florida-Budapest

Friedman, M - Friedman, R. (1998): *Választhatasz szabadon*, – Akadémia Kiadó, Budapest, MET Publishing Corp., Florida-Budapest

Kozma Tamás (2000) *Negyedik fokozat? Info-Társadalomtudomány* 49: 61–74.

Jelentés a magyarországi kábítószer-helyzetről 1999. (Szerk.: Ritter Ildikó) Ifjúsági és Sportminisztérium kábítószerügyi koordinációért felelős helyettes államtitkár

Laky Teréz - Kozmáné Takáts Edit: *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. Munkaerő-piaci helyzetjelentés. Munkaiügyi Kutatóintézet. A „Közösen a Jövő Munkahelyeiért” Alapítvány Kiadványa. Budapest, 2001, 2000, 1999 és 1998*

Micklewright, John–Nagy Gyula (1995): *Kiáramlás a munkanélküli segélyezettek közül* – *Közgazdasági Szemle*, 1995. 7–8. sz

Magyar Statisztikai Évkönyv 1995, 1997, KSH, Budapest, 1996, 1998

Oktatás – rejtett kincs, A Jacques Delors vezette Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseiről, Osiris Kiadó – Magyar Unesco Bizottság, Budapest, 1997.

Osborne, D.–Gaebler, T. (1994): *Új utak a közigazgatásban*, Kossuth Könyvkiadó

Polónyi István (1998): *Az életen át tartó tanulás Magyarországon, Magyar Felsőoktatás, 1998. 3. sz.*

Polónyi István (1999): *Az élethossziglani tanulás finanszírozása, Educatio, 1999. Tavasz*

Polónyi István (2002): *Az oktatás gazdaságtana, Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2002*

Schultz, Th. W. (1983): *Beruházás az emberi tőkébe, KJK, 1983.*

Semjén András (1997): *Állami szerepvállalás és finanszírozás a közoktatásban: merre tovább?*, Új Pedagógiai Szemle, 1997. 02.

Statisztikai tájékoztató, Művelődési évkönyv 1995. I. Oktatás, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest 1997.

Synthesis of Country Reports on Alternative Approaches to Financing Lifelong Learning (Draft) Prepared for the OECD, September 1998, (Prof. Andy Green, Dr. Ann Hodgson, Prof. Gareth Williams, Institute of Education University of London)

Szép Zsófia (1997): *Az élethosszig tartó tanulás finanszírozásának alternatív lehetőségei – kézirat*
Tanítani és tanulni A kognitív társadalom felé. Az egész életen át tartó oktatás és képzés európai éve. (Az Európai Bizottság Fehér Könyve az oktatásról és képzésről) Munkaiügyi Minisztérium, 1996.

Varga Júlia (1998): *Oktatás-gazdaságtan, Közgazdasági Szemle Alapítvány*